

Nasyonal-Sosyalizm Döneminde Kadınlar

Oğuzhan EKİNCİ (*)

Öz: Kadın, Nasyonal-sosyalizm dönemindeki erkek egemen sistemin ve iktidar yapısının hem nesnesi hem de mağduru olmuştur. Zira ideolojik içerimlerle anneliğe değer atfedilmesi, doğurganlığın teşvik edilmesi, zorla kısırlaştırma ya da anti-natalist politikaların temelini Nazilerin cinsiyet ayrımcılığına dayalı dünya görüşü oluşturmaktaydı. Nazi ideolojisine göre görev bilinci yüksek her Alman kadını, ulusunun bekası için annelik görevini sahiplenmeli ve devletle ilgili bütün meseleleri erkeklere bırakmalıydı. Kadına biçilen rol, ulusun kaynağı ve koruyucusu olarak sahip olduğu yüksek ırksal mirası dünyaya getirdiği çocuklarla geleceğe aktarmasıydı. Bu nedenle kadının özgürleşmesini savunan ve ona farklı bir yaşama tarzı teklif eden her düşünce, toplumsal cinsiyet düzenini yok etmeyi hedefleyen Yahudi aklının bir icadı olarak değerlendirilmekteydi. Fakat süreç içerisinde Nazilerin ideolojik tasarımı ile modern endüstriyel devletin gerçekliği arasında makas açılacak ve haliyle tutarsızlıklar ortaya çıkacaktı. Bu çalışma, kadının Nazi rejimindeki rolü ve konumunu analiz etmeyi, Nazilerin kadın ideali ile toplumsal gerçeklik arasındaki çelişkileri tartışmayı ve Türkçe literatürde ihmal edilen bir konuyu ele alarak kadın araştırmaları alanına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Nasyonal-sosyalizm, Hitler, Kadın Araştırmaları, Kadın

Women in the National Socialism Period

Abstract: Woman was the object and victim of the male-dominated system and the structure of power in the era of National Socialism. Because the ideological implications were attributed to motherhood, the promotion of fertility, forced sterilization or anti-natalist policies were based on the Nazis' gender-based world view. According to Nazi ideology, every German woman who had a high sense of duty should own the maternity duty for her nation's sake, and leave all matters related to the state to men. The role assigned to woman as the source and protector of the future was the transmission of the high racial legacy of the nation to the future with the children she gave birth to. For this reason, every thought that defended the emancipation of women and offered her a different way of life was considered an invention of the Jewish mind which aimed at destroying the gender order. In a short period of time, however, the incongruities would arise between the ideological design of the Nazis and the reality of the modern industrial state. This study aims to analyze the role and position of women in the Nazi regime, to discuss the contradictions between the ideal of woman in the Nazis and the social reality and to contribute to the field of Women's studies by addressing a neglected issue in the Turkish literature.

Keywords: Germany, Hitler, National-socialism, Women's Studies, Women

Makale Geliş Tarihi: 26.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 18.12.2018

*) Dr.Öğr.Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü (e-posta: oguzhan.ekinci@erzurum.edu.tr)

“Frauen haben eine Geschichte als Frauen; gleichwohl ist sie nicht für alle Frauen dieselbe, und doch steht ihre Vielfalt im Zusammenhang der komplexen Geschichte des gesamten weiblichen Geschlechts.”¹

I.Giriş

Nasyonal-sosyalizm ile ilgili II. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan analiz, yorum ve araştırmaların çoğu, Nazi ideolojisini, sistemini ve totaliter bir devlet olarak Üçüncü Reich’in kurumsal yapısını incelemeye yöneliktir. Kişiselleştirmiş bir tarih yazıcılığı çerçevesinde Hitler’i merkeze alarak yapılan sair çalışmalar ise Nazizm’in iktidar yapısı ve karar alma mekanizmasını araştırmıştır. Buna karşın Nasyonal-sosyalizm döneminde kadının yeri ve rolü ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır.² 1960’lı yılların ortalarından itibaren özellikle ABD’deki kadın hareketleri neticesinde bilimsel bir araştırma sahası olarak “kadın tarihi” (Women’s History) ortaya çıkmış ve bu konuyla ilgili yapılan araştırmaların sayısında artış gözlenmiştir (Steinbacher, 2008: 115). Salt kadın ağırlıklı olmayıp daha çok cinsiyetler arasındaki ilişki üzerine odaklanan bu alan, Federal Almanya’daki Yeni Kadın Hareketi (Neuen Frauenbewegung) ile kadının özgürleşmesi, kendisini gerçekleştirme ve pozitif bir kimlik inşa etmesi bağlamında farklı disiplinlerdeki çalışmaları beraberinde getirmiştir.³ Bu gelişmeler sayesinde 1980’lerin başından itibaren, bilhassa Federal Almanya’da, Nazilerin kadın ideolojisi ile ilgili farklı ve rafine birçok araştırma ortaya konmuştur (Klinksiek, 1982; Wittrock, 1983; Schubert, 1992). Yapılan bu araştırmaların çoğu, Nasyonal-sosyalizm dönemindeki kadınların durumunu Nazilerin ırkçı, sosyal-Darwinist ve anti-semitik ideolojileri çerçevesinde incelemeye yönelmiştir (Manns, 1997: 21-26). Bunların bir kısmı Nasyonal-sosyalizm’i, kadınları baskı altına alan erkek egemen bir sistem olarak kadını bu ataerkil iktidar yapısının hem nesnesi hem de mağduru olarak değerlendirmiştir (Schneider, 2001). Örneğin Berlinli tarihçi Gisela Bock, Nasyonal-sosyalizm döneminde uygulanan zorla kısırlaştırma politikalarına, doğurganlığın teşvik edilmesine, anneliğin ideolojik içerikle değer kazanmasına, Nazi politikalarının anti-natalist ve cinsiyet ayrımcılığına vurgu yaparak kadınları, dönemin büyük mağdurlarından saymıştır (Steinbacher, 2008: 115). Araştırmaların diğer bir kısmı da Nasyonal-sosyalizm dönemindeki kadınları salt mağdur olarak ele almanın yanlış olduğunu; böyle bir yaklaşımın kadınların bu dönemde işlenen suçlardaki rollerini ve paylarını göz ardı

¹ “Kadınlar, kadın olarak bir tarihe sahiptir; bu tarih, tüm kadınlar için aynı olmasa da çeşitliliği bakımından kadın cinsiyetinin karmaşık tarihi ile bağlantılıdır” (Bock, 1988: 369).

² Konuyu ilk çalışanlardan biri olan Joachim C. Fest, Hitler gibi “büyük adamları” merkeze alan tarih yazımının problemleri metodolojisini eleştirerek Nazi sistemi içerisinde aktif ve bilinçli hareket eden kadınların hangi işleve sahip olduklarının açıklanması ve Nazizm ile birlikte kadınların nasıl erkeksileştirildiğinin ortaya konması gerektiğini savunmuştur (Fest, 1963: 356-371).

³ 1970’lerin sonuna doğru konuyla ilgili çalışmalar yoğunluk kazanmıştır (Mason, 1976; Winkler, 1977; Bajohr, 1979). Örneğin Timothy Mason, Nasyonal-sosyalizm’in sosyal ve demografik politikaların nesnelere ve savaş ekonomisinin vazgeçilmez bir emek kaynağı olarak kadınların nasıl kullanıldığını incelemiştir (Mason, 1975).

ettiğini; bu nedenle de Nazi dönemindeki kadınları *mağdurlar* ve *failler* olmak üzere iki gruba ayırmanın daha doğru olacağını savunmuştur. Bu ikinci yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan Amerikalı tarihçi Claudia Koonz'a göre Nazi dönemindeki kadınlar, devlet tarafından uygulanan cinsiyet ayırımına riayet etmeleri ve “duygusal çalışma” olarak adlandırdığı konforlu ev kadınlığı ve annelik rollerini benimsemeleri bakımından Nazi suçlarına spesifik bir şekilde ortak olmuştu.⁴ Alman tarih yazımında “kadın tarihçiler kavgası” (Historikerinnenstreit) olarak da anılan bu tartışmadan hiçbir netice alınmamıştı. Kaldı ki ne Bock'un ne de Koonz'un ileri sürdüğü tezler, bir diğer argümanın geçerliliğini ortadan kaldırmıştı (Steinbacher, 2008: 116).

Nazi dönemindeki kadınlarla ilgili yapılan “mağdur-fail” tartışmasına değinmekle yetinecek olan bu çalışma, kadının Nazi rejimi ve siyaseti içindeki rolü ve konumunu analiz etmeyi, Nazilerin kadın ideali ile toplumsal gerçeklik arasındaki çelişkiyi açığa çıkarmayı ve Türkçe literatürde ihmal edilen bir konuyu ele alarak kadın araştırmaları alanına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

II. Barış Yıllarında Nazilerin Kadın Politikası: Annelik Kültü

Alman Nasyonal-sosyalist Partisi (NSDAP), kurulduğu ilk yıllarda gerek seçmen gerek de parti mensubu olarak kadınlara fazla bir önem atfetmemişti.⁵ Nitekim kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasından iki yıl sonra parti yönetiminin 21 Ocak 1921 tarihinde, kadınların herhangi bir şekilde parti yönetiminde yer alamayacaklarını kararlaştırması, bu tutumun bir göstergesidir (Perchinig, 1996: 45). Ancak yerel gruplaşmalar şeklinde kendisine bir taban oluşturmaya çalışan NSDAP, 1926'dan itibaren modern kitle partilerini örnek alarak farklı toplumsal kesimlerle bağlantı kurmak ve bunları bünyesinde toplamak amacıyla Almanya'nın çeşitli yerlerinde kadınlara yönelik birçok örgüt ve dernek kurmuştu.⁶ İlk başlarda parti üyeleri ile SA mensuplarının

⁴ Bu tartışma ile ilgili en önemli metinler Koonz (1987, 1992) ve Bock (1989, 1992).

⁵ I. Dünya Savaşı, sonuçları itibarıyla Alman toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinin değişmesine neden olmuştur. Cepheye birtakım eril-idealler uğruna savaşan ve hezimete uğrayan erkekler, İmparatorluğun çöküşünü ve yerine cumhuriyetin kuruluşunu demoralize olmuş bir ruh haliyle idrak ettiler. Gururları kırılmış bu erkeklerin birçoğu daha sonraları Freikorps adındaki gönüllü askeri birliklere ya da SA gibi paramiliter faşist örgütlere katılarak erkek merkezli, gelenekçi ve kadın düşmanı dünyalarını yaşatmaya çalıştılar. Buna karşın kadınlar, Weimar Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte yeni bir başlangıç yaparak sosyal, ekonomik ve siyasal hayatta daha görünür olmayı ve eskiye mukayese edilemeyecek derecede çalışma hayatında yer almayı başarmışlardır (Bauer, 2008: 58).

⁶ 1926'da kurulan Alman İşçi Gençliği Birliği (Bund der deutschen Arbeiterjugend) ve Nasyonal Sosyalist Alman Üniversite Öğrencileri Federasyonu (Nationalsozialistische Deutsche Studentenbund), 1929'da kurulan Nasyonal-sosyalist Öğrenci Federasyonu (Nationalsozialistische Schülerbund), Alman Kız Öğrenciler Birliği (Bund Deutscher Studentinnen), Kız Öğrenciler Çevresi (Ring Nationaler Studentinnen) ya da Nasyonal-sosyalist Kız Öğrencileri Çalışma Grubu (Arbeitsgemeinschaften Nationalsozialistischer Studentinnen) gibi örgütlenmeler sayesinde Nazi hareketi yirmili yıllardan itibaren sayısal gelişim göstermiştir. Bunun yanı sıra 1931'te kurulan Nasyonal-sosyalist Kadınlar Birliği (NS-Frauenchaft) ve 1933'te kurulan NS-Frauenwerk diğer örgüt ve derneklerle sıkı işbirliği

eşlerinden ve akrabalarından oluşan bu kadınlara, zamanla milliyetçi-muhafazakâr cenahtan birçok kadın katılmıştı (Manns, 1997: 10-11). Nazi ideolojisine yakın duran bu kadınlar, genel olarak yerel ölçekli bu gibi örgütlere katılarak Nazi hareketine destek olsalar da bu destek, parti yönetiminin arzu ettiği bir ölçekte değildi. Nitekim Mart 1932 seçimlerindeki yenilgisinden sonra Hitler, daha çok kadının Nazi hareketine dahil edebilmesi için harekete geçmiş ve kadınlara yönelik bir dizi yeni kampanyalar başlatmıştı. Bu bağlamda Nazi hareketinin ikinci ismi olan propaganda şefi Joseph Goebbels'in günlüğüne kaydettiği şu cümleler dikkate şayandır:

“Führer, kadın konusundaki tutumumuzla ilgili yeni düşünceler geliştirmekte. Bu, bir sonraki seçimler için çok önemli, zira bir önceki seçimlerde buradan çok eleştiri aldık. Kadın, bir erkeğin hem cinsellikte hem de çalışmada eşidir. Hep böyle olmuştur ve hep böyle olacaktır. Bugünün ekonomik koşullarında da durum böyledir. [...] Erkek, hayatın organizatörü; kadın ise onun yardımcısı ve uygulayıcısıdır. Bu düşünceler modern olup bizi tüm Alman ulusalcıların öfkesinden beri tutmaktadır” (Goebbels, 2000: 637).

Nitekim Hitler'in kadınlara yönelik yaptığı bu kampanyalar etkili olmuş; oylarını Nazi partisine veren kadınlar, NSDAP'nin Weimar Reichstag'ta en güçlü parti olmasında önemli bir rol oynamıştı.⁷

içerisinde olmuş ve Nazi ideolojisinin ilerleyen yıllarda toplum tarafından benimsenmesinde önemli rol üstlenmiştir. Bunun yanı sıra Alman İşçi Cephesi (Deutschen Arbeitsfront-DAF) ve Nasyonal-sosyalist Halkların Refahı (National-sozialistischen Volkswohlfahrt-NSV) ve Alman Kızılhaç Kadınlar Birliği (Frauenbund des Deutschen Roten Kreuzes- DRK) gibi örgütler de Nazilerin toplumsal taban bulmasında önemli rol oynamıştır. Bu örgütlenler sayesinde Nazi seçmenleri içerisindeki kadın oranında artışlar meydana gelmiştir (Bundeszentrale für politische Bildung, 2017: 91).

⁷ Nazi devleti annelik üzerine odaklanmasına rağmen kadınları kamusal hayata katılmadan dışlamamıştı; kadınların partiye ve rejime olan bağlılıklarında önemli rol oynanan sair örgüt ve dernekler, bu duruma örnek gösterilebilir. 1939 yılı rakamlarına göre Nazi örgütlerine mensup olan kadınların sayısı 12 milyon civarındaydı ve o dönemdeki kadın nüfusunun yaklaşık üçte birine tekabül etmekteydi. Bu örgüt ve derneklerin en önemlisi Nazi Kadın Topluluğu (NS-Frauenschaft), üye sayısının milyonlara ulaşması nedeniyle 1936 yılından itibaren sadece seçkin kadınları üye olarak kabul etmeye başlamıştır. Buna karşın Ekim 1933'te kurulan Alman Kadın Çalışmaları (Deutsche Frauenwerk), diğer Nazi kadın örgütlenmelerinden farklı olarak Weimar dönemindeki farklı kadın hareketlerinin birleşiminden oluşan, toplam dört milyon üyeye sahip bir dernekti. Gertrud Scholtz-Klink, 1934 yılından itibaren bu örgütlerin başına geçerek hem NS-Frauenschaft hem de Deutsche Frauenwerk'e başkanlık etmiştir. Reich Kadın Lideri (Reichsfrauenführerin) bir kadının Nazi devletine gelebileceği en üst kademeyi temsil etmekteydi ve sadece Reich Gençlik Liderliği tarafından yönetilen Alman Kızlar Birliği (Bund Deutscher Mädel-BDM) dışında tüm örgütler üzerinde söz sahibiydi. Bahsi geçen bu kadın örgütlerinde birçok Alman kadın, kariyer yapma fırsatına sahipti. Özellikle 1933 yılında 600 bin üyeye ulaşan Alman Kızlar Birliği (1939'da kız çocuklarının bu örgüte üyeliği zorunlu hale

Resim 1: NSDAP'nin bastırıldığı ve altına Hitler'in anneliği öven sözlerini kaydettiği, Nazi ideolojisinin kadın profilini resmeden bir afiş, 1934 yılı (Bundesarchiv, Plak 003-002-013).

NSDAP'nin 30 Ocak 1933 tarihinde iktidarı ele geçirmesi, aynı zamanda Almanya'daki kadınlar için de bir dönüm noktasıydı. Geleneksel norm ve yapıları devam ettiren Naziler, erkeklere *yoldaşlık* ve kadınlara da *annelik* rolünü biçmişti (Kühne, 2006). Zira Nazi dünya görüşüne göre erkeklere sosyo-kültürel konularda rehberlik edecek temel ilke, dostluk ve yoldaşlık idealiydi.⁸ Nazilerin *Volksgemeinschaft*⁹ adını

getirildi), liderlerine geniş olanakları sunarak devlet kademelerinde yüksek kadrolara ulaşma imkanı tanımaktaydı (Bundeszentrale für politische Bildung, 2017: 95-96).

⁸ Bu idealin anlamı ve etkisini II. Dünya Savaşı göstermektedir. Askere çağrılan genç erkekler, savaş öncesi dönemde propaganda ile mitleştirilen "asker yoldaşlığı" efsanesini miras aldılar. Böylece savaş yıllarında sadakat merkezli bir sosyal uygulama oluşturarak grup bilinci ve bütünlüğü, askerlerin maksimleri haline getirildi. Erkeklere kimlik ve toplumsal prestij vaat eden bu "asker olma bilinci", aynı zamanda şiddet ve imha içerikli eylemleri ve ortaklaşa işlenen suçları masumlaştırmak için kullanıldı (Steinbacher, 2008: 106).

⁹ Nazilerin bu ideali; sınıfsız, imtiyazsız, kendi içinde çatışmasız, bütün Almanların birlik/bütünlük içerisinde olduğu bir ulus-devlet düşüncesidir.

verdikleri ulusal birliğin oluşturulmasına hizmet edecek olan kadın ideali ise annelik kültürü üzerinden şekillendirilmekteydi. Bu anlayışı eğitim hayatına da yansıtan Naziler, ilköğretimden itibaren kız çocuklarına *Kadınlık Dersleri* (Facher des Frauenschaffens) adı altında bebek bakımı, ev/el işleri, hijyen ve ırksal hassasiyet gibi dersler verilmesini zorunlu hale getirmişlerdir. Öyle ki Abitür yapmak¹⁰ isteyen kız öğrenciler, ancak *Ev İdaresi* (Hauswirtschaft) sınavını başarıyla verdikleri takdirde eğitim hayatlarına devam edebiliyordu. Bununla birlikte Nazilerin kurduğu birçok örgütsel yapı da kız çocuklarını rejimin öngördüğü geleceğe hazırlamak için çeşitli propaganda faaliyetleri yürütmekteydi. Örneğin *Hitler Gençliği*'nin (Hitlerjugend) alt kuruluşu olan *Alman Kızlar Birliği* (Bund Deutscher Mädel), faaliyetlerini üç farklı koldan yürütmekteydi. Buna göre 10-14 yaş grubundakilerden *Genç Kızlar Birliği* (Jungmädelbund); 15-18 yaş grubundakilerden *Alman Kızlar Birliği* (Bund Deutscher Mädel) ve 18-21 yaş grubundaki yetişkinlerden ise *İnanç ve Güzellik Birliği* (Glaube und Schönheit) adındaki örgütler sorumluydu. Deutsche Frauenwerk ve Nationalsozialistische Frauenschaft gibi rejimin kadınlardan sorumlu resmi dernekleri ile yakından bağlantılı olan bu örgütler, aynı zamanda eğitim hayatında yer almayan kızlara yönelik de annelik ve ev ekonomisi ile ilgili farklı programlar düzenlemekteydi (Wendt, 2000: 68-69).

Resim 2: Potsdam Bund Deutscher Mädel örgütündeki kızlara ait bir kare, Mayıs 1935 (Bundesarchiv, Bild 102-04517A).

¹⁰ Almanların lise bitirme sınavına verdiği ad.

Resim 3: Bund Deutscher Mädel örgütüne mesup kızların “Gençlik Günü” kutlamalarında Berlin Brandenburg Kapısı’ndan şehre girişi, 1934 (Bundesarchiv, Bild 183-2013-0114-505).

Hitler, entelektüel açıdan çocuk ile erkek arasında bir yere konumlandığı kadını, toplumsal rolü bakımından kocasının yanında yer alan bir eş, anne ve yoldaş olarak görmekteydi. Ona göre kadınlar, hemşirelik ya da eğitimcilik gibi kadın doğasına uygun mesleklere yönelmeliydi; erkeğin görevi “büyük dünyada” onu bekleyen “zorlukları”, “güçlü ve kararlı” bir şekilde aşım tüm “gücünü” devleti ve ulusu için kullanmaktı; kadının görevi ise kendi “küçük dünyasında”, tüm zihinsel ve ruhsal gücünü kocası, çocukları ve evi için seferber etmektir (Domarus, 1973: 450-451). Kadınlara daha fazla hak ve özgürlük talep eden yaklaşımları bir “Yahudi” icadı¹¹ olarak değerlendiren Hitler, 8 Eylül 1934 tarihinde Nürnberg’de düzenlenen parti mitingindeki konuşmasında kendisini dinleyen kadınlardan nasıl bir beklenti içerisinde olduğunu şu sözlerle bildirmişti:

“Kadın özgürlüğü, Yahudi aklının icat ettiği bir kelimedir ve içeriği de aynı ruh tarafından doldurulmuştur. Alman kadınının, Alman yaşamının gerçekten bu güzel zamanlarında kendini özgürleştirmesi gerekmiyor. [...] Erkeğin dünyasının devlet olduğunu, onun toplumu için mücadeleye hazır

¹¹ Hitler’e göre Yahudilerin “özgürlük”, “aydınlanma”, “ilerleme” “insanlık” gibi kavramlarla telkin ettiği düşünceler ile hayatlarını tanzim ederken riayet ettiği ırksal tutuculuk arasında çok büyük bir çelişki mevcuttu. Her ne kadar bazı Yahudi kadınlar Hıristiyan erkeklerle evlenseler de Yahudi erkekler, ırksal safiyeti korumak adına hep Yahudi kadınlarla evlenmekteydi. Bu sayede Yahudiler, Aryan ırkını “piçleştirmek” (Bastardierung) ve dünya hakimiyetini kurmak istiyorlardı (Hitler, 1943: 346, 357, 473).

olması gerektiğini söyleyerek o zaman kadınların dünyasının daha küçük olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onun dünyası kocası, ailesi, çocukları ve evidir. [...] Erkeğin savaş alanında kahramanlık gösterdiği yerde, kadın da sonsuz bir teslimiyet içerisinde sabırla acı ve kederine katlanmalıdır. Doğurduğu her çocuk, halkının varoluşunun başarıyla savunulduğu bir savaştır” (Michalka, 1993: 86).

Propaganda Bakanı Goebbels’in şu sözleri de yine aynı mantalitenin ürünüydü: “Kadınlar için en öncelikli, en iyi ve uygun yer, aile içindeki yeridir ve yapacağı en mükemmel iş de ulusuna çocuk hediye etmektir” (Wienecke-Janzen 2008, 50). Kısacası Nasyonal-sosyalist dünya görüşüne göre Alman kadını, halk bilincine sahip; ırkına, ulusuna ve rejimine koşulsuzca bağlı olmalı ve ulusunun emrindeki bir nefer olarak “Cermen kanının koruyucusu” rolüne bürünmeliydi (Thamer, 2002: 260). Çünkü tarihsel süreç içerisinde Alman nüfusu azalmaktaydı; özellikle de Weimar dönemindeki ekonomik buhran, kadınların çalışma hayatında daha çok yer almalarına ve böylece doğum oranlarının düşmesine neden olmuştu. Bu gidişatı önlemek ve aile kurumunu teşvik etmek için fedakâr, müşfik ve diğergam anne kültürünü kesintisiz bir biçimde telkin eden Nazi devleti, Amerika’dan örnek alınan ve 1922 yılından itibaren de Almanya’da uygulanmaya başlanan Anneler Günü’nü araçsallaştırarak 1934 yılından itibaren düzenlenen şölenlerin ayrılmaz bir parçası haline getirmişti.

Resim 4: Alman Annesinin Onur Haçı adlı ödül töreninden bir kare, 17 Mayıs 1943 (Bundesarchiv, Bild 183-J06142).

1939 yılından itibaren ise Anneler Günü’nde kadınlara düzenli olarak *Alman Annesinin Onur Haçı* (Ehrenkreuz der deutschen Mutter) olarak adlandırılan ödül törenleri ile Nazi hükümeti, devletine hizmet derecelerine göre kadınları farklı ödüllerle

onore etmişti. Nitekim dört ya da beş çocuk doğuran annelere bronz madalya; altı ya da yedi çocuk doğuran annelere gümüş madalya; sekiz ve daha fazla çocuk dünyaya getiren annelere ise altın bir anne-haçı takdim edilmekteydi (Schilde, 2003: 130). Weimar Cumhuriyeti'nde de “en yüksek meslek” ve kadınların en önemli sivil görevi olarak değerlendirilen annelik olgusu, saygınlık ve toplumsal itibar bakımından Nazi devletinde daha yüksek bir değere dönüşmüştü. Öyle ki Alman tarihinde anneliğe bu kadar önem verilen bir başka dönem daha olmamıştır.¹²

Nazilerin kadın politikaları ve yürürlüğe koydukları yasalar, kadınları eve ve annelik rolüne hapsedmenin yanı sıra onları sistematik olarak iş hayatından dışlayan bir içerikteydi (Bundeszentrale für politische Bildung, 2017: 173-174). Fakat birçok ailenin ekonomik buhran yıllarından alışageldiği “çift maaş”lı olma durumu, kadınlara çalışma hayatından feragat etmesine pek müsaade etmiyordu. Bunun yanı sıra birçok işveren de kadın işçi çalıştırmaktan yanaydı zira bir kadın, erkek işçinin aldığı ücretin ancak üçte birini almaktaydı. Bu bağlamda 1 Haziran 1933'te yürürlüğe giren *İşsizliği Önleme Yasası* (Gesetz zur Verhinderung der Arbeitslosigkeit) ile birlikte kadınların daha çok ev idaresine yönelik meslek gruplarında istihdam edilmeleri kararlaştırıldı (Bauer 2008, 225). Aynı yasa kapsamında 20 Haziran 1933 tarihinde çıkarılan *Evlilik Kredisi* (Ehstandsdarlehen) ile devlet, kocası sabit bir gelir elde ettiği sürece çalışmamayı taahhüt eden kadına bir defaya mahsus olmak üzere o dönemde çalışan bir kişinin yaklaşık olarak yıllık gelirinin üçte ikisine tekabül eden 1000 Reichsmark tutarında faizsiz kredi vermekteydi (Humann, 2011: 119-125). Kredinin geri ödenmesinde kolaylık tanıyan Nazi yönetimi, dünyaya getirilen her çocuk için paranın dörtte birinden feragat etmekteydi. Bu nedenle dört çocuk dünyaya getiren çiftler borçlarını geri ödemiş kabul edilmekteydi (Wendt, 2000: 70).

Nazizm'in kadınlara biçtiği ulusun devamını sağlayan koruyucu “anaç” rolü, o kadar fanatik bir içerikteydi ki kadının çocuk yapmaktan kaçınması, onun en aslî görevinden bir kaçış olarak değerlendirildi. Öyle ki kadınların çocuk sahibi olmak istememeleri, bir bakıma Alman neslinin tükenmesine neden olacağına inanıldığından, kadınların görev bilincinde bir eksiklik olarak kabul edilmekteydi. Nitekim 1938 yılında değiştirilen *Boşanma Yasası* (Scheidungsrecht) ile birlikte erkeklere, üremek istemeyen ya da kısırlık nedeniyle üreyemeyen eşlerinden boşanmaları ve üremek isteyen/üremeye müsait olan biriyle evlenmeleri yasal bir hak olarak tanındı (Steinbacher, 2008: 110). Kadını aşağılayan materyalist bir anlayışın dışavurumu olan bu yasa, kadının anayasal statüsünü de olumsuz yönde etkilemiş ve erkeğe daha avantajlı bir pozisyon kazandırmıştır. Böylece nafaka gibi yükümlülüklerden kurtulan erkekler, parti ve devletin bekası(!) için eşlerinden kolayca boşanıp kendilerine yeni bir aile kurabilme hakkı kazanmıştır. (Thamer, 2002: 265).

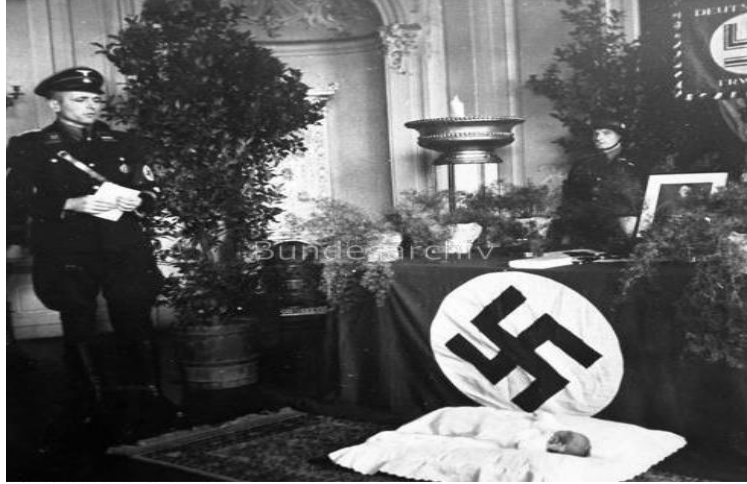
¹² Örneğin Mayıs 1942'de yürürlüğe giren *Annelik Koruma Yasası* (Mutterschutzgesetz) kapsamında çalışan kadın işçi ve memurlara doğumdan önce ve sonra altı haftalık doğum izninin verilmesi, o dönemde eşine rastlanmayan bir uygulamaydı (Steinbacher, 2008: 109).

Nazilerin değer sisteminde evlilik dışı çocuk sahibi olmak kınanan bir durumdu, fakat demografik yapıya olumlu katkıları göz önünde bulunduran Naziler, bunu da araçsallaştırarak devlet yapısı içinde desteklemiştir. Bu bağlamda SS birliklerinin başkanı Heinrich Himmler 1935 yılında *Lebensborn* adındaki bir kurum kurdu ve evli olmayan “Aryan” annelerin buralarda doğum yapmalarına ve çocuklarını devlete bırakmalarına müsaade etti (Chamberlain, 1997: 27).¹³ Almanya genelinde toplam on üç merkezde hizmet veren bu kurumda 1944 yılına kadar 11000 bebek dünyaya geldi. Rejimin insan gücüne duyduğu ihtiyaç nedeniyle bu merkezler, başta Polonya olmak üzere işgal edilen bölgelerden Almanlaştırmak amacıyla Almanlara benzeyen birçok çocuğun kaçırılmasıyla da gündeme geldi (Thamer, 2002: 264).

Resim 5: Lebensborn kurumundaki yeni doğan ünitesine ait bir kare,1936 yılı (Bundesarchiv, B 145 Bild-F051638-0061).

¹³ SS'e bağlı *Rasse und Siedlungsamt* organının denetiminde olan bu kurumun yönetmeliği, her SS-askerinden, ister evlilik yoluyla ister evlilik dışı, en az dört çocuk yapmaları talep etmekteydi. Katolik Kilisesi'nin tüm eleştirilerine rağmen Naziler, evlilik dışı annelik yani “biyolojik evlilik” (biyologisches Ehe) propagandası yapmaktan geri durmadı. Buna karşın yeni doğan ve “ırksal bakımdan aşağı” olan annelerin çocukları ise özel olarak inşa edilmiş kamplarda tutulmaktaydı, fakat burada dünyaya gelen çocuklar, kasıtlı ihmallere dolaylı olarak pek uzun yaşamıyorlardı (Steinbacher, 2008: 110).

Resim 6: Rhein-Hessen Bölgesindeki Lebensborn kurumunda SS askerlerinin, gamalı haç bayrağının ve Adolf Hitler fotoğrafının önünde düzenlenen bir vaftiz töreni, 1936 (Bundesarchiv, Bild 146-1969-062A-64).

Nazi devleti, Almanya'daki doğum oranı yükseltmek ve aile kurumunu teşvik etmek adına maddi teşviklerin yanı sıra bir dizi yasaklar da getirmişti. Weimar döneminden kalma *Annelik ve Cinsel Danışma Merkezleri*'nin (Mütter- und Sexualberatungsstellen) kapatılması ya da 26 Mayıs 1933 tarihinde çıkartılan Ceza Kanunu'nun 218. maddesindeki kürtaj yasağının¹⁴ uygulanmaya koyulması, buna örnek olarak verilebilir. Kürtaj yasağı ile "Alman halkının yaşam gücünü" bozduğu için doğumu önleyici şeyler yasaklanarak, doğum kontrol merkezleri kapatıldı ve bu gibi uygulamalar ciddi cezalara bağlandı.¹⁵ Fakat Nazi rejimi, bir taraftan kürtaj yasağını uygulamaya koyarken diğer taraftan da "kaliteli" bir ulusun oluşması için "kalitesiz" genlere sahip insanların üremelerine de engel olmaktadır. 14 Temmuz 1933'te ilan edilen *Genetik Hastalıklı Neslin Önlenmesine Dair Kanun* (Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses¹⁶) ile gerizekalık, şizofreni, sara ve kora gibi hastaların ve ileri derecede sağırılık ve âmâlık gibi bedensel engelli kişilerin kısırlaştırılması kararlaştırıldı. Bu uygulama çerçevesinde savaşın bitimine kadar her iki cinsiyetten 400.000 kişi sterilize edildi. Bu anti-natalist (doğurganlığı azaltıcı) önlemler alkoliklere, fahişelere ve suça meyilli tüm kadın ve

¹⁴ <https://dejure.org/gesetze/StGB/218b.html>

¹⁵ "Aryan" kadınlar için ağır cezalar öngörmekteydi.; öyle ki 1943 yılındaki demografik yapı ve sosyo-politik nedenlerden dolayı kürtaj yaptıran kadınlar ölümle cezalandırılılabiliyordu. Bunun yanı sıra Naziler, ırk düzleminde homojen bir "halk birliği" oluşturmak için kürtaja 1935'te izin verilerek "ırk birliği" devletin bir hedefi haline getirdi. Bu nedenle Yahudi kadınların, Çingenerin ve doğu bölgelerinden getirilen işçilerin üremesi kayda değer birşey olarak görülmedi. Böylece anti-natalist politikalar sistematize edilerek mecburi kısırlaştırmalar ya da düşüklükler Aryan olmayanlar için kural haline getirildi (Aly, 1995).

¹⁶ https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0136_ebn&l=de;
<http://www.documentarchiv.de/ns/erbk-nws.html>

erkeklerle de uygulandı (Birk, 2002: 1-9; Ley, 2003: 34-37). Naziler bu uygulamayı tam anlamıyla hayata geçirebilmek ve bu alanı kalıcı olarak devletin denetimine sokabilmek için birtakım tedbirler almayı da ihmal etmediler. 16 Eylül 1935'te ilan edilen ve Alman kanının korunması esasına dayanan anti-semitik içerikli *Nürnberg Yasaları* ile birlikte "Aryan" ırkına mensup olan kişilerin Yahudi ya da siyahilerle evlenmeleri yasaklandı (Longerich, 1992: 193).¹⁷ 18 Ekim 1935 tarihinde kararlaştırılan *Evlilik Sağlık Raporu* (Ehegesundheitsgesetz) yasasına göre evlenecek çiftler, resmi mercilerin yaptığı sağlık kontrolden geçerek evlenmelerine mani olacak bir kusurlarının olmadığını rapor etmeliydiler.¹⁸

Nazi devleti, bu gibi yasal düzenlemelerle bir taraftan aile kurumunu güçlendirmeye diğer taraftan da kadınları emek piyasasından uzak tutmaya çalışıyordu. Örneğin evli kadınların kamu hizmetlerinde devlet memuru olarak çalışmaları yasaklanmıştı ve memuriyette çalışan kadınların (zaten meslekte yükselmeleri söz konusu değildi) erkek meslektaşlarından daha az kazanacağı da yasalarla belirlenmişti. Bu bağlamda klasik bir kadın faaliyet alanı olan eğitim/okul sistemindeki kadınların üst düzey görevlerden uzaklaştırılmaları da söz konusuydu (Manns, 1997: 21-26). 20 Aralık 1934 tarihinde yayımlanan *Avukatlık Düzeninin Değiştirilmesine Dair Yasa* (Gesetz zur Änderung der Rechtsanwaltsordnung) ile birlikte kadınların avukatlık, hâkimlik gibi yargı makamlarında görev yapmaları yasaklandı (Steinbacher, 2008: 108). Benzer bir uygulamayı akademide çalışan kadınlar için de uygulama koyan Naziler, 25 Nisan 1933 tarihli *Alman Okul ve Yüksekokullarındaki Aşırı Yoğunluğu Önleme Yasası* (Gesetz gegen die Überfüllung deutscher Schulen und Hochschulen¹⁹) çerçevesinde % 10'u bayan öğrenci olmak kaydıyla öğrencilerin sayısı 15.000 olarak sabitlendi. Ayrıca kadın akademisyenlerin akademik hayattan dışlanmaları ve meslekte yükselmelerinin sınırlandırılması gibi uygulamalar, iş gücü piyasasındaki aşırı yoğunluk nedeniyle birçok erkek akademisyen tarafından onaylamaktaydı (Thalman, 1984: 81-83). Fakat öğrenci sayısındaki düşüşler ve ekonomik kalkınma ile birlikte iş piyasasında oluşan talepler nedeniyle bu gibi uygulamalardan zamanla feragat edilmeye başlandı (Manns, 1997: 90-96). Naziler, doğrudan özel sektöre müdahale edemedikleri için özel sektörde çalışan kadınların bu tür yasal düzenlemelerden daha az etkilendiklerini söylemek mümkündür.

¹⁷ Bu durum o dönemde devlet tarafından ayrımcılığa maruz kalan ve daha sonraları da sistematik olarak katledilen Yahudilere yardım eden kadınları da kapsamaktaydı. Propaganda Bakanı Goebbels, 1941 yılının Ekim ayında savaş suçuyla suçladığı Yahudilere yönelik bir kampanya başlatarak Yahudilere dost olanların Yahudilerle aynı muameleye tabi tutulacağını ilan etti. Yahudi tanıdıklarına yiyecek temin eden kadınlar, hükümetin Yahudileri toplumdaki tecrit etmek için aldığı tedbirleri "sabote ettikleri" gerekçesiyle tutuklanarak cezalandırılmalarını öngörmekteydi (Kosmala, 2002: 205-222). Bunu ifade etmemizin nedeni o dönemde Yahudilere yardım eden kişilerin büyük çoğunluğunun Alman kadınlarının olmasıydı (Bundeszentrale für politische Bildung, 2017: 268).

¹⁸ <http://www.verfassungen.ch/de/de33-45/ehegesundheits35.htm>

¹⁹ https://de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_gegen_die_%C3%9Cberf%C3%BCllung_deutscher_Schulen_und_Hochschulen

III.Savaş Döneminde Parti Ve Devlet İçin Seferberlik: Emekçi Kadın

Yukarıda belirtildiği üzere 1920'li yıllardaki ekonomik buhran, kadın istihdamının artmasına neden olmuştu fakat evli kadınların evleri dışında bir işte çalışmaları toplum tarafından hoş karşılanılmamaktaydı (Steinbacher, 2008: 106). Bu sebeple Nasyonal-sosyalistlerin, daha fazla erkeği istihdam etmek için kadınları emek piyasasından uzak tutma politikası, toplum tarafından kabul görmekteydi. Ancak zamanla ideolojik tasarım ile ekonomik gerçeklik arasındaki makas iyice açıldı ve ekonomi alanındaki kalkınmayla iş hayatında yer alan kadınların sayısı da arttı. Nitekim 1932 yılı verilerine göre Almanya'da çalışan kadın sayısı 4,6 milyon iken 1933 yılında bu rakam 4,7 milyona; 1934 yılında ise 5,5 milyona ulaşmıştır. Özellikle 1938'de başlayan *Silahlanma Konjonktürü* (Rüstungskonjonktur) ile birlikte işgücüne duyulan ihtiyaç artmıştır.²⁰ Devlet bu ihtiyacı karşılayabilmek için 1938 yılındaki Dört Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde kadınlara bir yıl mecburi çalışma zorunluluğu getirdi (Bauer, 2008: 280-281). Bu uygulamaya göre 25 yaşın altındaki bekâr kadınlar, bir yıl boyunca iş bulma kurumunun belirlediği tarım veya hizmet sektöründe çalışmalıydılar. Bu gelişme, aynı zamanda kadınların iş hayatından ayrılmalarını ve ailelerine yönelmelerini kolaylaştıracak yasal düzenlemeleri de boşa çıkarmaktaydı (Thamer, 2002: 261-262).

Resim7: Kadınlar için yeni meslek gruplarından olan traktör-sürücülüğü, 13 Eylül 1939 (Bundesarchiv, Bild 183-E10780).

²⁰ Ekonomi alanındaki kalkınma aynı zamanda nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Örneğin 1932 yılı verilerine göre 1000 hanedeki doğum oranı % 14,7 iken bu oran 1936 yılında % 18,6'ya yükselmiştir. Bu artışın nedeni Nazilerin aile politikaları veya ideolojik propagandaları değil, ekonomik standartların yükselişidir. Nitekim çocuk yardımı ve gelir vergilerinde indirimler gibi uygulamalarla aile kurumunu desteklemeye yönelik Nazi devleti, bu uygulamaları büyük rezervlere ulaşan işsizlik sigortası ile finanse etmiştir. Bu bağlamda 1933-1939 yılları arasında istihdam edilen kadın sayısında 1,6 milyon artış meydana geldiği gözlenmiştir (Steinbacher, 2008: 107).

Resim 8: Askerlerin çamaşırlarını temizleyip tamir eden Grunewald Bölgesi Frauenschaft derneğine mensup kadınlar, 10 Kasım 1939 (Bundesarchiv, Bild 183-E11468).

Savaşla birlikte çalışan kadınların sayısında büyük düşüşler yaşanarak 1942 yılındaki sayı, savaş öncesi seviyesine düştü. Bunun nedeni, savaşan askerlerin ailelerine devlet tarafından destek verilmesi, özellikle savaş esirlerinin ve Alman işgali altındaki ülkelerden getirilen sivillerin çalıştırılmasıydı (Thamer, 2002: 262). Fakat sayıları milyonlara varan bu yabancı işçilere rağmen Almanya iş gücü sıkıntısı yaşamaktaydı (Steinbacher, 2008: 112).²¹ Savaşın şiddetlenmesi ile birlikte bu politikadan vazgeçen Nazi hükümeti, kadınların devletleri için seferber olmalarını kararlaştırdı.²² Silahlanma Bakanı Albert Speer gibi Nazi rejiminin üst yetkilileri 1943 yılına kadar işçi ihtiyacını gidermek için 5,5 milyon “işsiz” kadının daha seferber edilmesini talep etti (Siegel, 1989: 170). Ancak Hitler, savaşın aile kurumunu daha çok müşkül duruma düşürmesini, halkın direncinin zayıflamasını ve ikinci bir Kasım devrimi tehlikesini önlemek adına bu talebi geri çevirdi. Çünkü Hitler, I. Dünya Savaşı’ndan edindiği tecrübeye binaen kadınların iş yükünün artmasının halkta savaş yorgunluğuna sebep olduğunu biliyordu (Winkler, 1977: 118; Gersdorff, 1969: 358-360; Stephenson, 1981: 555-571). Kaldı ki kadınların savaşa bu şekilde angaje edilmelerinin aynı zamanda kendi meşruiyetini de tehlikeye atacağından korkmaktaydı (Kuczynski, 1965: 253-255; Schupetta, 1981: 292-317). Cins

²¹ 1944’te Almanya’da 1,5 milyonu kadın olmak üzere 7 milyondan fazla yabancı işçi istihdam edilmekteydi.

²² İlk kez 1941 yılında İngiltere tarafından uygulanmaya konulan Kadınların Hizmet Yükümlülüğü uygulaması, Almanya’da istenilen seviyelere ulaşamadı. Savaş boyunca Almanya’da çalıştırılan kadın sayısı, İtilaf devletlerinde çalıştırılan kadın sayısından hep daha azdı. Örneğin savaşın şiddetlendiği 1944 yılında İngiltere’deki kadınların % 61’i zorunlu olarak çalıştırılırken bu oran, Almanya’da % 46 civarındaydı (Bauer, 2008: 400).

bir at ile bir beygir arasında farka dikkat çekerek cins bir atın pulluğa koşulmaması gerektiğini belirten Hermann Göring de Hitler'e destek vermiştir.

Resim 9: Tank üretiminde çelik matkaplarla çalışan Alman kadın işçileri, 24 Ekim 1942 (Bundesarchiv, Bild 146-1981-023-18A).

Göring, “kültürün taşıyıcı” olarak ilan ettiği ve “yüksek derece kaliteli kültürel ve genetik materyal” taşıyan Alman kadınlarının “aptal ve sıradan kadınların arsızca konuşmalarından” uzak tutulması gerektiğini savunuyordu. Göring’in sosyal-Darwinist bir jargonla ifade ettiği bu bakış açısı, emekçi kadınlara dışlayan elitist bir tutumun dışavurumuydu ve “işçinin onurunu” gözeten ya da toplumsal sınıfları ortadan kaldırarak bütünlükçü bir toplum oluşturmayı hedefleyen Nazi ideolojisinin tutarsızlığının da bir göstergesiydi (Wendt, 2000: 66-67). Böylece zaten çalışmakta olan alt sınıfa mensup kadınlara rağmen burjuvaya sınıfına ait kadınların çalışmasına engel olundu (Thamer, 2002: 261).

Resim 10: Askerlere hazırlanan kumanya için patates doğrayan kadınlar, Kasım 1945 (Bundesarchiv, Bild 183-R97621).

Nazi hükümeti, Sovyet Rusya'ya karşı Stalingrad yenilgisinden hemen sonra yani 1943 yılının Ocak ayında 17-50 yaş bandındaki kadınlardan yetkili mercilere kayıt yapmaları (Meldepflicht²³) talep etti (Bauer, 2008: 400-401). Fakat muafiyetler konusundaki belirsizlik ve uygulamadaki beceriksizlik nedeniyle yıl sonuna kadar ancak 900 bin kadın istihdam edilebildi. Bunun yanı sıra eğitim sıkıntısını giderebilmek için yüksekokullarda kadınların eğitim görmesine daha çok müsaade edildi (Thamer, 2002: 263). Fakat bu süreçte zengin çevrelere mensup kadınların çalışamaz raporu alarak ya da çalışıyormuş gibi gösterilerek işten kaytarmalarına göz yumulması; kötü yaşam koşulları ve sayıları milyonlara ulaşan kadın ve çocukların şehirden kırsala zorla göç ettirilmesi (Kinderlandverschickung), kadınlarda büyük hoşnutsuzluklara neden oldu.²⁴ Fakat tüm bu kötü koşullara rağmen Alman kadınları I. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi açık protestoları ya da kitlesel grevler düzenlemedi, zira kadınların egemen olduğu vatan cephesinin (Heimatfront) Hitler rejimine sadakati tamdı (Thamer, 2002: 264).

Resim 11: Silah fabrikasında şarjör dolduran kadınlar, 1940 yılı (Bundesarchiv, Bild 146-1981-076-11A).

Savaş ortamı, kadınlara birtakım yeni fırsatlar da sunmaktaydı. Yahudi ve esirlerin zorunlu göçüyle ilgili *Volkstumsarbeit* adındaki amme yararı ilkesi; öğretmenlik,

²³ Naziler, 6 Ocak 1938 tarihinde kararlaştırılan Reichsmeldeordnung ile birlikte Almanya bulunan herkesin kayıt altına alınma zorunluluğu getirerek demografik yapı sistemli bir şekilde belirlendir.

²⁴ 1940 yılının oralarından sonra bilhassa hava saldırılarının yoğun olduğu bölgelerde "Kinderlandverschickung" adlı bir tahliye uygulaması başlatıldı. Buna göre çocuklar savaşın yoğun olmadığı bölgelere gönderilecekti; küçük çocuklu anneler misafir ailelere, ilkokula giden çocuklar bakıcı ailelere, 10-14 arasındaki çocuklar ise akrabalarının yanına nakledileceklerdi. Halk arasında homurtulara neden olan bu uygulama, Nazilere birçok fırsat tanımaktaydı. Böylece çocuklarından kopartılan anneler, rejimin istediği işlerde daha verimli istihdam edilebilecekti; ailelerinden kopartılan çocukların eğitilmesi daha kolay olacaktı. Nitekim 1943 yılının ortalarından itibaren uygulanan bu tahliye işlemleriyle yaklaşık olarak 5 milyon çocuk farklı yerlere nakledilmişti; bu düzenlemeden çok memnun olmayan halk, yapılan uygulamayı "çocuk kaçıрма" (Kinderverschleppung) olarak tanımlamıştı (Bauer, 2008: 402-403).

sekreterlik yapan veya özel sektörde çalışan birçok Alman kadının işgal edilen bölgelere göç ederek devletleri için çalışmasına ve Alman olarak itibar gördükleri bu yerlerde ayrıcalıklı bir hayatı tercih etmesine imkan sunmuştur. Rejimin yardımcı kuvveti olarak görev yapan ve ekseriyetle bekar ve çocuksuz olan bu kadınlar; maceraperestlik, kariyer imkanı, özgürlük istenci ve “Volksgemeinschaft”a hizmet duygusu ile hareket etmekteydi. “Ordu Yardımcısı” (Wehrmachtshelferin) “Yerleşim Denetmeni” (Ansiedlerbetreuerinnen), “Yerleştirme Yardımcıları” (Siedlungshelferinnen) ve “Köy Danışmanı” (Dorfberaterin) gibi görevleri yerine getiren bu kadınlar, işgal bölgelerine gönderilen Almanların iskanından, göçen Almanların uyum sürecinden ve çocuklarının eğitim hayatından sorumluydular. Bu işlerde çalışan kadınlar, aynı zamanda Alman zorbalığının sosyo-kültürel ve psiko-pedagojik ayağını oluşturmaktaydı. Bakıcı, hemşire, ebe gibi unvanlarla ötanazi kurumlarında; bekçi, denetmen ve eğitmen gibi unvanlarla da toplama kamplarında çalıştırılan bu kadınlar, aynı zamanda işgal edilen düşman ülkelerden elde ettiği kazanımlardan da istifade etmişlerdi. Bu bağlamda Nazi rejiminin yürüttüğü irredantist politikaların kadınlara dönük böyle bir yönü de vardı. Rejim için çalışan bu kadınların savaştan sonra Nazilerin işledikleri suçlarla hiçbir ilgilerinin olmadıklarını ve savaş suçu sayılabilecek “erkek” işlerinde çalışmadıklarını beyan etmeleri, cinsiyet farkını istismar etmekten başka bir şey değildi (Steinbacher, 2008: 113-114).

Resim 12: Fransa'nın işgaliyle birlikte Alman askerlerine destek olmaları için gönderilen kadın istihbarat asistanlarının Paris sokaklarından geçişi, Ağustos 1940 (Bild 101I-768-0147-15).

Nazi hükümeti, her ne kadar kadınları fiili savaştan uzak tutmaya çalışsa da savaşın uzamasıyla kadınların gücünden de istifade etmek zorunda kalmıştır. 1941 yazında Alman ordusunun Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla birlikte cephedeki Alman askerlerine yardım etmeleri için seferber edilen kadınlar, ilk etapta mermi taşımak, siper için hendek kazmak gibi işlerde kullanılmıştır. Bilhassa Temmuz 1943'ten sonra savaşın şiddetlenmesiyle birlikte ateşli silahlar eğitimine tabi tutulan kadınların uçaksavar kullanmalarına bile izin verilmiş; Temmuz 1944'te çıkarılan Mutlak Savaşla İlgili Kararname (*Erläss über den totalen Kriegseinsatz*) ile birlikte de 100 bin kadın, hava

kuvvetlerinde görevlendirilmiştir (Steinbacher, 2008: 114). Savaşın Alman topraklarına sıçramasıyla birlikte elindeki tüm imkanları vatan savunması için seferber eden Naziler, yaşları 15-17 arasındaki kız çocuklarını düşman hattına yakın bölgelerde konuşlandırarak gökyüzündeki düşman uçaklarını izlemek ve onlarla aynı yaştaki erkek askerlere yardımcı olmakla görevlendirdiler.²⁵ Hatta durum o kadar vahimdi ki 1945 yılının Şubat ayında savaşın uzamasına neden olan bir “kadın taburu” (Frauenbataillon) dahi devreye sokulmuştu (Bundeszentrale für politische Bildung, 2017: 351; Steinbacher, 2008: 114). Tüm bu gelişmeler Nazilerin, cinsiyete dayalı toplumsal rollere yönelik katı ayrıştırma politikalarının ne kadar esnek olduğunu; uygulayageldikleri fakat savaş nedeniyle peyderpey ortadan kaldırdıkları ideolojik tutumlarının savaşın gereksinimlerine göre nasıl değiştiğini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Resim 13: Hitler yönetiminin Hava Kuvvetleri'ne kadın yardımcı istihdam edebilmek için bastırıldığı 1943 yılına ait bir afiş (Bundesarchiv, Plak 003-025-017).

²⁵ Alman ordusunda İkinci Dünya Savaşı yıllarında kadın subaylar yoktu, ancak kadınlardan oluşan çok sayıda sözde yardımcı unsurlar mevcuttu. Kadınlar da erkek askerler gibi Askeri Ceza Kanunu ve Ordu Disiplin Ceza Kanunu'na tabiydiler, ancak bunların bağlılıkları muvazzaf asker gibi değil, istihdam edilen siviller mahiyetindeydi. Alman Ordusu (Wehrmacht), II. Dünya Savaşı esnasında, İstihbarat Çalışanları (Üniformalarındaki şimşek sembolü nedeniyle Şimşek-Kızlar –Blitzmädel- olarak halk arasında anılmışlardır), Personel Asistanı (Stabsheferin), Hava Kuvvetleri Yardımcısı (Luftwaffenhelferin) ve Uçaksavar Yardımcısı (Flakhelferin) olarak 500.000 civarında kadın görev yapmıştır (Steinbacher, 2008: 115).

Resim 14: Hitler yönetiminin kadınları iş hayatında mobilize etmek için bastırıldığı “Çetin Zamanlar, Çetin Görevler, Çetin Kalpler” başlıklı 1943 yılına ait bir afiş (Bundesarchiv, Plak 003-029-044).

Resim 15: Blitzmädel gurbunu resmeden 1943 yılına ait bir fotoğraf (https://www.gielsmilitaria.com/index.php?route=product/product&product_id=5673).

IV.Sonuç

Nazi ideolojisine göre ideal bir Alman kadını, görev bilinci gelişmiş, sadık, fedakar ve özverili olmalı; ulusunun bekası için annelik görevini sahiplenmeli ve devletle ilgili diğer bütün meseleleri de erkeklere bırakmalıydı. Kadına biçilen rol, ulusun kaynağı ve koruyucusu olarak yüksek “ırksal mirası” dünyaya getirdiği çocuklarla geleceğe aktarmasıydı. Bu nedenle kadının özgürleşmesini savunan ve ona farklı bir yaşama tarzı sunan düşünceler, toplumsal cinsiyet düzenini yok etmeyi hedefleyen Yahudi aklının bir icadı olarak değerlendirilmekteydi. Bu doğrultuda Weimar döneminin özgürlükçü anlayışına son veren Naziler, kadını geleneksel anlamdaki gibi erkeğe tabi kılmaya çalıştılar. İdealize ettikleri bu kadın profilinin toplum tarafından benimsenmesi için “Anneler Günü” gibi Amerika menşeli kutlamalar kurumsallaştırıldı; aile kurumunu teşviki için genç çiftlere evlilik kredileri dağıtıldı; doğum performanslarına göre kadınlara onur madalyası verildi; birtakım yasal düzenlemelerle çalışma hayatından uzaklaştırılan kadınlar, hakimlik gibi yüksek statülü mesleklerden ihraç edildi. Ancak Nazilerin diğer politikaları gibi kadın politikaları da dönüşen toplumsal gerçeklik ile örtüşmeyerek kendi içinde çelişkili bir seyir izleyecekti. Bir taraftan kadının toplumsal konumunu çocukların eğitimi ve ev işleri ile sınırlandırmak diğer taraftan da onları partinin kurduğu kadın örgütleriyle kamusal/siyasal alanda mobilize etmeye çalışmak, başlı başına bir çelişkiydi. Kaldı ki gündelik hayat, ailevi sorun ve sıkıntılar, kadınların ideolojik gerekçelerle dışlandıkları sosyo-politik meselelerle ilgilenmesine imkan tanımıyordu. Öte taraftan Nazilerin cinselliğe dair değer yargıları ve ahlaki tutumları ile uyguladıkları ırkçı-üreme-politikası arasında da bir çelişki söz konusuydu. Zira yüksek kültürel mirasın ve Cermen kanının taşıyıcısı olarak ilan ettikleri kadınlardan daha fazla çocuk dünyaya getirmeleri için *Lebensborn* gibi bir kurumun kurulması, bu çelişkinin bir yansımasıdır. Bu bağlamda Nazilerin açıkça tanımlanmış ve bütünlük arz eden bir kadın ya da aile politikası geliştirmedeğini söylemek mümkündür. Buradaki temel sorun, ideolojik tasavvur ile modern endüstriyel devletin gerçeklikleri arasındaki tutarsızlıktır. Barış yıllarındaki ekonomik kalkınma ve savaş yıllarındaki işçi ihtiyacı, emek piyasasından legal/illegal bir şekilde uzak tutulmaya çalışılan kadınların, hedeflenenin tam aksine ilkin çalışma hayatında sonrasında ise ülke savunmasında daha fazla yer almalarına neden olmuştur. İfade ettiğimiz tüm bu hususlar doğrultusunda Nazilerin ulusal-birlik (*Volksgemeinschaft*) düşüncesi çerçevesinde halklarını mobilize ederek kendi devlet ve toplum düzenlerini inşa etmek, toplumsal engel ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve Batı'nın hakimiyetini kırmak için oluşturmaya çalıştıkları sosyo-politik sistemin ve toplumsal hayata dönük tasarımlarının reel-politik düzlemde iflas ettiğini, sadece kadın politikaları üzerinden bile okumak mümkündür. Meselenin bir diğer boyutu da toplumsal cinsiyet rolleri ile Nazi suçları arasındaki ilişki yani kadınlar tarafından işlenen fakat göz ardı edilen suçlardır (Wildt 2003, 190, 312; Orth 2001, 58). Zira Nasyonal-sosyalizm dönemindeki soykırım ve imha politikalarının temel sorumlularının sadece erkeklermiş gibi bir yargı ortaya çıkmaktadır (Koonz 1990, 116; Weckel, Heinsohn, Vogel 1997, 12; Nienhaus 2000, 76; Distel 2001, 19; Kohlhaas 2004, 207). İşlenen Nazi suçları yakından incelendiğinde, istisnai de olsa belli mevkilerdeki kadınların bu suçlarda yer aldıkları görülmektedir (Wildt, 2003: 312). Nitekim yapılan

çalışmalardan hareketle işgal edilen bölgelerden kaçırılan çocukların Almanlaştırılmasında etkin rol oynayan (Böltken, 1995: 105-131); toplama kamplarında denetmen/gözetmen olarak çalışan ve her türlü aşağılanmanın ve insanlık dışı eylemlerin aktörü olan (Schwarz 2001, 2002; Kretzer 2002);²⁶ Hitler rejiminin yaptığı katliamlara destek çıkan;²⁷ Gestapo gibi devlet kurumlarında görev yapan (Steinbach, 1995: 64); doktor, hemşire, bakıcı, ebe yahut yönetici konumunda olan ve ölümcül deneylerde rol alan birçok kadının var olduğu tespit edilmiştir.²⁸ Ancak sosyo-politik meselelerden izole edilmiş, gündelik hayatın zorluklarıyla mücadele eden ve doğası gereği şiddete daha az meyilli kadınların devletin işlediği suçlardaki rolleri ve paylarının erkeklere nazaran daha az olduğu (Sofsky 1993; Klaus Theweleit 1995; Aly 1995; Lozowick 2000; Orth 2001; Reichardt 2002; Paul/Mallmann 2004) belirtilmelidir.

Kaynaklar

- Aly, G. (1995). *Endlösung. Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag
- Bajohr, S. (1979). *Die Hälfte der Fabrik. Geschichte der Frauenarbeit in Deutschland 1914-1945*. Marburg: Verlag Arbeiterbewegung u. Gesellschaftswiss.
- Bauer, K. (2008). *Nationalsozialismus: Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*. Köln: UTB Verlag.
- Birk, H. (2002). *Das "Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses": eine Untersuchung zum Erbgesundheitswesen im bayerischen Schwaben in der Zeit des Nationalsozialismus*. Augsburg: Wißner-Verlag.
- Bock, G. (1992). "Ein Historikerinnenstreit?" *Geschichte und Gesellschaft*, 18, 400-404.
- Bock, G. (1997). "Ganz normale Frauen. Täter, Opfer, Mitläufer und Zuschauer im Nationalsozialismus," Ed. Ulrike Weckel, Kirsten Heinsohn, Barbara Vogel, *Frauen zwischen Karriere und Verfolgung. Handlungsräume im nationalsozialistischen Deutschland* (ss. 245-277). Frankfurt am Main: Campus Verlag.

²⁶ Şöyle ki toplama kamplarında denetleyici olarak görev yapmış personelin yaklaşık olarak % 9'u (3500'ü) kadındı (Schwarz, 2001: 334; Orth, 2001: 59).

²⁷ Nazi yönetimi içerisinde siyasi güce sahip kadınlar vardı ve bunlar özellikle özürllülerin öldürmesinde önemli rol oynamışlardı. Örneğin Reich Kadın Lideri Gertrud Scholtz-Klink'in birçok konuşmasında bazı özürllü çocukların hayatlarına son verilmesi gerektiği savunmaktaydı (Sachse, 1982: 241; Krafft, 1995: 254-277).

²⁸ Tıp alanında çalışmış ve insanlar üzerinde yapılan deneylerde rol almış olan sağlık personeli ile ilgili literatürde neredeyse hiç bilgi yoktur. Bu alanda çalışan kadınların da yüzlerce cinayete karışmış oldukları göz önünde bulundurulmalıdır (Heyne 1993, 195). (Steppe 1993, 125; Rohr 1992, 281; Heyne 1993, 146-241; Tiedemann 2001, 89; Lisner 2006, 67).

- Bock, G. (1988). "Geschichte, Frauengeschichte, Geschlechtergeschichte", *Geschichte und Gesellschaft*, 14, 364-391.
- Bock, G. (1986). *Zwangsterilisation im Nationalsozialismus. Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Böltken, A. (1995). *Führerinnen im Führerstaat. Gertud Scholtz-Klink, Trude Mohr, Jutta Rüdiger und Inge Viermetz*. Centaurus: Pfaffenweiler Verlag.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 183-J06142.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 146-1981-023-18A.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Plak 003-025-017.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 183-E10780.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Plak 003-029-044.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 102-04517A.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 183-E11468.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 183-2013-0114-505.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, B 145 Bild-F051638-0061.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 146-1969-062A-64.
- Bundesarchiv, Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst-Zentralbild, Bild 146-1981-076-11A.
- Bundeszentrale für politische Bildung (2017). Dossier: Nationalsozialismus und Zweiter Weltkrieg. (https://www.bpb.de/system/files/pdf_pdfilib/pdfilib-39529.pdf) (E. T: 10.07.2018)
- Distel, B. (2001). "Frauen im Holocaust," Ed. Distel, Barbara, *Frauen im Holocaust (ss. 11-22)*, Gerlingen: Bleicher Verlag.
- Domarus, M. (ed.) (1973). *Hitler: Reden Und Proklamationen 1932-1945 Bd. I*, Wiesbaden: Löwit Verlag.
- Fest, Joachim C.. *Das Gesicht des Dritten Reiches. Profile einer totalitären Herrschaft* (München: Piper Verlag, 1963).

- Gersdorff, U. (1969). *Frauen im Kriegsdienst 1914-1945. Beiträge zur Militär- und Kriegsgeschichte, herausgegeben vom militärgeschichtlichen Forschungsamt. Band 11*. Stuttgart: deutsche Verlagsanstalt.
- Goebbels, J. (2000). *Tagebücher, Band II*. München: Piper Verlag.
- Heinsohn, K., Vogel, B., Weckel, U. (ed.) (1997). *Zwischen Karriere und Verfolgung. Handlungsraume von Frauen im nationalsozialistischen Deutschland*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Heyne, C. (1993). "Täterinnen im Dritten Reich", ed. Claudia Heyne, *Täterinnen. Offene und versteckte Aggression von Frauen (ss. 146-241)*. Zürich: Kreuz Verlag.
- Hitler, A. (1943). *Mein Kampf, Zwei Bände in einem Band Ungekürzte Ausgabe*. München: Frz. Eher Nachf. Verlag.
- <http://www.verfassungen.ch/de/de33-45/ehegesundheits35.htm> (E.T: 12.09.2018)
- https://de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_gegen_die_%C3%9Cberf%C3%BCllung_deutscher_Schulen_und_Hochschulen (E.T: 17.09.2018)
- <https://dejure.org/gesetze/StGB/218b.html> (E.T: 07.09.2018)
- https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0136_ebn&l=de; <http://www.documentarchiv.de/ns/erbk-nws.html> (E.T: 01.09.2018)
- https://www.gielsmilitaria.com/index.php?route=product/product&product_id=5673 (E.T. 15.09.2018)
- Humann, D. (2011). *Arbeitschlacht – Arbeitsbeschaffung und Propaganda in der NS-Zeit 1933-1939*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Klinksiek, D. (1982). *Die Frau im NS-Staat*. Oldenbourg: Wissenschaftsverlag.
- Kohlhaas, E. (2004). "Gertrud Slotke - Angestellte im niederländischen Judenreferat der Sicherheitspolizei," Ed. Klaus-Michael Mallmann und Gerhard Paul, *Karrieren der Gewalt. Nationalsozialistische Täterbiographien (ss. 207-218)*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Koonz, C. (1994). *Mütter im Vaterland - Frauen im Dritten Reich*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Koonz, C. (1989). "Die Frauen und der Nationalsozialismus", *Geschichte und Gesellschaft*, 15, 563-579.
- Koonz, C. (1992). "Erwiderung auf Gisela Bocks Rezension von Mothers in the Fatherland", *Geschichte und Gesellschaft*, 18, 394-399.
- Koonz, C. (1986). *Mothers in the Fatherland*. New York: St. Martin's Press.

- Kosmala, B. (2002). "Missglückte Hilfe und ihre Folgen", ed. Beate Kosmala und Claudia Schoppmann, *Überleben im Untergrund. Hilfe für Juden in Deutschland 1941-1945* (ss. 205-222). Berlin: Metropol Verlag.
- Krafft, S. (1995). "'...ich bin mir keiner Schuld bewußt.' KZ-Aufseherinnen aus München" *Zwischen den Fronten. Münchner Frauen in Krieg und Frieden 1900-1950* (ss. 254-277). München: Buchendorfer Verlag.
- Kretzer, A. (2002). "His or her special job. Die Repräsentation von NS-Verbrecherinnen im ersten Hamburger Ravensbrück-Prozess und im deutschen Täterschafts-Diskurs", Ed. KZ-Gedenkstätte Neuengamme, *Entgrenzte Gewalt. Täterinnen und Täter im Nationalsozialismus* (ss. 134-150). Bremen: Edition Temmen.
- Kuczynski, J. (1965). *Studien zur Geschichte der Lage der Arbeiterin in Deutschland von 1700 bis zur Gegenwart*. Berlin: Akademie Verlag.
- Kühne, T. (2006). *Kameradschaft. Die Soldaten des nationalsozialistischen Krieges und das 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag.
- Ley, A. (2003). *Zwangssterilisation und Ärzteschaft: Hintergründe und Ziele ärztlichen Handelns 1933-1945*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Lisner, W. (2006). *Hüterinnen der Nation. Hebammen im Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Longerich, P. (ed.) (1992). *Die Erste Republik. Dokumente zur Geschichte des Weimarer Staates*. München: Piper Verlag.
- Lozowick, Y. (2000). *Hitlers Bürokraten. Eichmann, seine willigen Vollstrecker und die Banalität des Bösen*. Zürich/München: Pendo Verlag.
- Manns, H. (1997). *Frauen für den Nationalsozialismus: Nationalsozialistische Studentinnen und Akademikerinnen in der Weimarer Republik und im Dritten Reich*. Opladen: Leske + Budrich Verlag.
- Mason, T. (1976). "Zur Lage der Frauen in Deutschland 1930 bis 1940: Wohlfahrt, Arbeit und Familie", Ed. Hans Georg Backhaus, *Beiträge zur Marx'schen Theorie* 6. Frankfurt am Main: Shurkamp Verlag.
- Mason, T. (1975). *Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft. Dokumente und Materialien zur deutschen Arbeiterpolitik 1936-1939*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Michalka, W. (ed.) (1993). *Deutsche Geschichte 1933-1945. Dokumente zur Innen- und Außenpolitik*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Nienhaus, U. (2000). "Himmlers willige Komplizinnen - weibliche Polizei im Nationalsozialismus (1937-1945)", ed. Katja Limbacher, Maike Merten, Bettina Pfefferle, *Das Mädchenkonzentrationslager Uckermark* (ss. 95-110). Münster: Unrast Verlag.

- Orth, K. (2000). *Die Konzentrationslager-SS. Sozialstrukturelle Analysen und biographische Studien*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Paul, G., Mallmann K.-M. (2004). "Sozialisation, Milieu und Gewalt. Fortschritte und Probleme der neueren Täterforschung", Ed. Gerhard Paul und Klaus-Michael Mallmann, *Karrieren der Gewalt. Nationalsozialistische Täterbiographien* (ss. 1-32). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Perchinig, E. (1996). *Zur Einübung von Weiblichkeit im Terrorzusammenhang: Mädchenadoleszenz in der NS-Gesellschaft*. München: Profil Verlag.
- Reichardt, S. (2002). "Vergemeinschaftung durch Gewalt. Das Beispiel des SA-'Mördersturms 33' in Berlin-Charlottenburg zwischen 1928 und 1932", *Entgrenzte Gewalt. Täterinnen und Täter im Nationalsozialismus* (ss. 20-36). Bremen: Edition Temmen.
- Rohr, B. (1992). *Die allmähliche Schärfung des weiblichen Blicks. Eine Bildungsgeschichte zwischen Faschismus und Frauenbewegung*. Hamburg: Argument Verlag.
- Sachse, C. (1982). "Hausarbeit im Betrieb. Betriebliche Sozialarbeit unter dem Nationalsozialismus", ed. Carola Sachse und Tilla Siegel, *Angst, Belohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus* (ss. 209-274). Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Schilde, S. (2003). "Zum Weinen war keine Zeit". *Frauen an der Heimatfront: lebensgeschichtliche Erinnerungen von Frauen aus dem Westmünsterland*. Münster: LIT Verlag.
- Schneider, W. (2001). *Frauen unterm Hakenkreuz*. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Schubert, H. (1992). *Judasfrauen: Zehn Fallgeschichten weiblicher Denunziation im Dritten Reich*. Darmstadt: Luchterhand Literaturverlag.
- Schupetta, I. (1981). "Jeder das Ihre - Frauenerwerbstätigkeit und Einsatz von Fremdarbeiternt-arbeiterinnen im Zweiten Weltkrieg", ed. Frauengruppe Faschismusforschung, *Mutterkreuz und Arbeitsbuch - Zur Geschichte der Frauen in der Weimarer Republik und im Nationalsozialismus* (ss. 292-317). Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Schwarz, G. (2001). "'...möchte ich nochmals um meine Einberufung als SS-Aufseherin bitten.' Wärterinnen in den nationalsozialistischen Konzentrationslagern", ed. Barbara Distel, *Frauen im Holocaust* (ss. 331-352). Gerlingen: Bleicher Verlag.
- Schwarz, G. (2002). "Frauen in Konzentrationslagern - Täterinnen und Zuschauerinnen", ed. Ulrich Herbert, Karin Orth, Christoph Dieckmann, *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager Bd. 2.* (ss. 800-821). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

- Siegel, T. (1989). *Leistung und Lohn in der nationalsozialistischen Ordnung der Arbeit*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Sofsky, W. (1993). *Die Ordnung des Terrors. Das Konzentrationslager*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- Steinbach, P. (1995). *Die Gestapo: Mythos und Realität*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Steinbacher, S. (ed.) (2007). *Volksgenossinnen. Frauen in der NS-Volksgemeinschaft*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Steinbacher, S. (2008). "Frauen im Führerstaat", ed. Dietmar Süß und Winfried Süß, *Das Dritte Reich: Eine Einführung (ss. 103-120)*. München: Pantheon Verlag.
- Stephenson, J. (1981). "Nationalsozialistischer Dienstgedanke, bürgerliche Frauen und Frauenorganisation im Dritten Reich", *Geschichte und Gesellschaft*, 3, 555-571.
- Steppe, H. (1993). *Krankenpflege im Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: Mabuse Verlag.
- Thalmann, R. (1984). *Frausein im dritten Reich*. München: Hanser Verlag.
- Theweleit, K. (1995). *Männerphantasien*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Tiedemann, K. (2001). *Hebammen im Dritten Reich. Über die Standesorganisation für Hebammen und ihre Berufspolitik*. Frankfurt am Main: Mabuse Verlag.
- Weckel, U., Wolfrum, E. (ed.) (2003). *Bestien und Befehlsempfänger. Frauen und Männer in NS-Prozessen nach 1945*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag.
- Wendt, B. J. (2000). *Das nationalsozialistische Deutschland*. Opladen: Leske + Budrich Verlag.
- Wienecke-Jan, D. (2008). *Die große Chronik-Weltgeschichte: Nationalsozialismus und Zweiter Weltkrieg Bd. 16*. Gütersloh: Wissen Media Verlag.
- Wildt, M. (2003). *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*. Hamburg: Hamburger Edition.
- Winkler, D. (1977). "Frauenarbeit versus Frauenideologie. Probleme der weiblichen Erwerbstätigkeit in Deutschland 1930-1945", *Archiv für Sozialgeschichte*, 17, 1-40.
- Winkler, D. (1977). *Frauenarbeit im Dritten Reich*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.
- Wittrock, C. (1983). *Weiblichkeitsmythen. Das Frauenbild im Faschismus und seine Vorläufer in der Frauenbewegung der zwanziger Jahre*. Frankfurt am Main: Sandler Verlag.